

BERECZ GÁBOR

bereczgabor14@gmail.com

Történelem-latin OMA, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

# A LEGIO II ADIVTRIX centurióinak karrierjei - Összevetésben a LEGIO VI VICTRIX centurióival

Career Path of the Centurions of LEGIO II ADIVTRIX –  
Compared to the Centurions of the LEGIO VI VICTRIX



## ABSTRACT

This paper will compare the epigraphic evidence of the centurions from the Pannonian *legio II adiutrix* with those of the centurions of the *legio VI victrix* from Britain. The research will consider the seemingly similar amounts of epigraphic evidence from both legions, with particular consideration to the approximately equal time spent by both legions in their own garrisons, in Aquincum and in Eburacum, as well as the geographical factors.

Whilst there has been much research into the *legio II adiutrix*, little has been documented with regard to the centurions' careers. This paper will summarise the military history of both legions and emphasize the differences between them, specifically the promotions and transfers of the centurions that occurred within their careers.

## KEYWORDS

careers of the centurions, *legio II adiutrix*, *legio VI victrix*, epigraphic comparison, tendencies

DOI 10.14232/belv.2022.1.1

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.1.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Berecz Gábor (2022): A LEGIO II ADIVTRIX centurióinak karrierjei - Összevetésben a LEGIO VI VICTRIX centurióival. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 1. 5–24. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

## BEVEZETÉS

A *centuriók* a Római Birodalom hadszervezetének egyik speciális rétegét alkották, ugyanis a hivatásos állomány számára elérhető legmagasabb pozícióban szolgáltak. E rendfokozat/beosztás felett (a modern hadtudomány kifejezéseit némiképp problémás alkalmazni ez esetben) valójában már csak a lovagrendű vagy senatori rendbeli posztokkal találkozunk, melyek betöltése a császárkorban jól meghatározott lovagi vagy senatori karrierutak végigjárásához volt elengedhetetlen.

Jelen tanulmánynak nem célja, hogy alapos portréját nyújtsa a *centurióknak*, hiszen egyrészt terjedelmileg kivitelezhetetlen lenne, másrészt számos munka foglalkozott már behatóan velük.<sup>1</sup> Mindazonáltal annyit mindenképp lényeges kiemelni, hogy a császárkori *legiók centuriáit* irányították. Egy *legio* 59 *centuriából* állt, melyek közül a legelső megkettőzött létszámú volt: ennek élén a rangidős *centurio*, a *primus pilus* szolgált. A többi *centurio* kb. 80 embernek parancsolt.<sup>2</sup> Fontos szerepük volt a toborzásban, a kiképzésben, az állomány nyilvántartásában, harctéri vezetésében, de számos történetírónál olyan erős szimbolikával, s olyan hősies toposzokkal jelennek meg, hogy úgy tűnik, a hadsereg moráljának fenntartásához, a katonák harci kedvének növeléséhez is jelentős mértékben hozzájárultak.<sup>3</sup> Lényeges még arról is szólni, hogy a *centuriókra* egyfajta „importált, provinciális arisztokráciaként” is tekinthetünk.<sup>4</sup>

A vizsgált alakulatok hadtörténete

A *centuriókat* felirataik alapján számos nézőpontból lehet vizsgálni (származás, karrier, életkor, vagyon, családmódel, vallás stb.), ám ezúttal karrierjeikre helyeződik a fókusz. A vizsgálataim a pannoniiai Aquincumban állomásozó *legio II adiutrix* említett tisztjeire irányulnak, de az elemzés során kapott eredmények kontextualizálhatósága érdekében a *legio VI victrix* hasonló adataival kerülnek összevetésre. A kontrollcsoportul választott alakulat mellett szól, hogy földrajzilag igencsak távol állomásozott a *II adiutrix*től (Britanniában), így érdekes különbségeket lehetett feltételezni, másfelől viszont azonos időintervallum (ld. alább), és kb. azonos mennyiségű felirat (*II adiutrix*: 49, *VI victrix*: 28) állt a rendelkezésünkre a vizsgálatok elvégzéséhez. Ahhoz, hogy megfelelően tudjuk értelmezni az egyes *centuriói* karriereket, elengedhetetlen ismerni a két egység hadtörténetét, amit tömören az alábbi táblázatban foglaltam össze:

<sup>1</sup> Néhány fontosabb mű: DOMASZEWSKI – DOBSON 1967. 90–97., 106–119.; LE BOHEC 1993. 46–49.; CAMPBELL 1994. 46–47.; KEPPIE 1998. 146–152.; WARD 2012.; KYRYCHENKO 2014.; CUPCEA 2018.

<sup>2</sup> DOMASZEWSKI – DOBSON 1967. 90–97. LE BOHEC 1993. 46–49.; KEPPIE 1998. 146–152.; CAMPBELL 2006. 46–47.

<sup>3</sup> WARD 2012, 19–55, 73–85, 182–191, *passim*.

<sup>4</sup> CUPCEA 2018.

A LEGIO II ADIVTRIX HADTÖRTÉNETE					
Császár	Datálás	Esemény	A <i>legio</i> diszlokációja	Részvétel <sup>5</sup>	Szakirodalom/forrás: <sup>6</sup>
Nero	69	A <i>legio</i> felállítása	Róma	L	Tac. <i>hist.</i> 3.50.3.
Vespasianus	70	<i>iusta legio</i> – hivatalos alakulattá válás	Róma	L	LŐRINCZ 2000b. 160. és CIL XVI 10., illetve AE 1932, 27.
	69–71	Batavus felkelés	Germania Inferior	L	Tac. <i>hist.</i> 5.14.
	71	átvezénylik a <i>legiót</i>	Britannia	L	LŐRINCZ 2000b. 160.
	71–78	Agricola hadjáratai	Lindum, Britannia	L	<i>Lindum</i> : RIB 253, RIB 258. Deva: RIB 475, RIB 476, RIB 477, RIB 478, RIB 479, RIB 480, RIB 481, RIB 482, RIB 483, RIB 484, RIB 485. és J. Brian Campbell, 'legio,' NP VII 9 skk. ld. 'Legio II Adivtrix' és LŐRINCZ 2000b. 161., és HESSELL 2000. 446–457.
Vespasianus Titus Domitianus	78–84	ismeretlen	Deva, Britannia	L	LŐRINCZ 2000b. 161–162 szerint Sirmiumban állomásozott, vö. Mócsy 1974, 82–86. Másképpen FPA 2. 171–174. Ld. még Kovács 2014. 76–84. A dák expedícióhoz CIL XIII 6357.
Domitianus	84–85/86	ismeretlen	Pinnata Castra (?), Britannia	L	
Domitianus	85–86	átvezénylik a <i>legiót</i>	a mai Szerémség, Pannonia	L	LŐRINCZ 2000b. 161–162 szerint Sirmiumban állomásozott, vö. Mócsy 1974, 82–86. Másképpen FPA 2. 171–174. Ld. még Kovács 2014. 76–84. A dák expedícióhoz CIL XIII 6357.
	89	átvezénylik a <i>legiót</i>	Aquincum	L	
		germán expedíció	Germania	V	
92	Velius Rufus dák expedíciója	dák törzsterület	V		
Traianus	105–106	második dák háború	dák királyság, illetve törzsterület	L	LŐRINCZ 2000b. 163–164. (szerinte mindkét dák háborúban részt vett) és FPA 2, 176–177. Vö. még Mócsy 1974. 91–92., illetve AE 1951. 52., AE 1939, 81a. és AE 1939. 81b. Ld. még Kovács 2014. 84–87.
	113–117	parthus hadjárat	Parthus Birodalom: Észak-Mesopotamia, Assyria	L	LŐRINCZ 2000b. 164. Vö. FPA 2. 179–181., és Mócsy 1974. 99–102. Ld. még Kovács 2014. 88–93.

<sup>5</sup> Ti. L=*legio* (azaz a teljes alakulat), V=*vexillatio* (azaz az alakulat egy különítménye). Ahol kérdőjel szerepel, ott nem igazolható megnyugtatóan az alakulat részvétele.

<sup>6</sup> A könnyebb áttekinthetőség végett a táblázatban feltüntetett hivatkozások szolgálnak „lábjegyzetként”.

Hadrianus	117/118–119	iazyg lázadás	Pannoniától keletre, iazyg törzsterület: Duna-Tisza köze, Tiszántúl	L	LŐRINCZ 2000b. 164. Vö. FPA 2. 179–181., és MÓCSY 1974. 99–102. Ld. még Kovács 2014. 88–93.
Hadrianus	132–135	Bar-Kochba-féle zsidó felkelés	Közel-Kelet, Iudea	V	Lőrincz 2000, 166.
L. Verus	162–166	parthus hadjárat	Parthus Birodalom nyugati tartományai	L	FPA 3, 284–299., és MÓCSY 1974. 183–200., valamint LŐRINCZ 2000b. 166. továbbá M. Valerius Maximianus expedíciója: CIL III 13439. Ld. még Kovács 2014. 115–151.
M. Aurelius	166/167–180	markomann–kvád–szarmata háború	dunai provinciák: Pannonia, és a mai Szlovákia egyes területei	L	
M. Aurelius	175	Avidius Cassius usurpatiója	keleti provinciák, elsősorban Syria	L	
Septimius Severus	193–197	polgárháború	elsősorban Itália, Syria és Gallia	L	FPA 4, 180–182. MÓCSY 1974. 200–203. és LŐRINCZ 2000b. 166., valamint Kovács 2014. 175–183.
	197–202	parthus háború	Parthus Birodalom: határmenti kliens fejedelemségek	L	
Caracalla	213	alemann háború	Rajna-Majna-Neckar vidéke	L	FPA 4. 180–182. Vö. MÓCSY 1974. 200–203. Caracalla alemann hadjáratáról: LŐRINCZ 2000b. 167.
	213–217	parthus háború	Parthus Birodalom: Mesopotamia északi része	L	
Severus Alexander	231–233	perzsa háború	Mesopotamia, Syria, Cappadocia	V	Kovács 2014. 216–217.
Maximinus Thrax	235–238	germán hadjárat	Germania	L	FPA 5, 144–149. Vö. MÓCSY 1974. 202., illetve Kovács 2014. 229–230.
		polgárháború	Itália	L	
III. Gordianus	243–244	perzsa háború (?)	Szászánida Birodalom Mesopotamia	L (?)	FPA 5. 149–150. és Kovács 2014. 230–231. Vö. MÓCSY 1974. 202–203.
Philippus Arabs	244–249	gót és karp betörések	Pannonia	L	FPA 5. 150–151. vö. Kovács 2014. 231–234.

Gallienus	261	polgárháború	Pannonia	L	FPA 5. 170–171. vö. Kovács 2014. 240–257.
II. Claudius	269	gótok elleni háború	Naissus (Moesia)	L	LŐRINCZ 2000b. 167., illetve Kovács 2014. 257–258.
Aurelianus	273	palmyrai hadjárat (?)	Palmyra	L (?)	FPA 5, 181. és Kovács 2014, 264.

Az alakulat – általunk ismert – utolsó említése egy 4. század végi, 5. század eleji viszonyokat bemutató, a római tisztségviselőket összegző állami hivatali kézikönyvben, a 420-as évekre keltezhető *Notitia Dignitatum*-ban található.<sup>7</sup>

Ami a *VI victrix* történetét illeti, nem rendelkezünk annyi adattal, mint a *II adiutrix* kapcsán. Továbbá ezek egy része a *principatus* létrejötte előtti polgárháborús eseményekhez köthető, ám ezek ismertetése nem tartozik a dolgozat időspektrumához.

A LEGIO VI VICTRIX HADTÖRTÉNETE					
Császár	Datálás	Esemény	A <i>legio</i> diszlokációja	Részvétel	Szakirodalom/forrás:
Vespasianus	70–71	áthelyezés Leonból a Rajna-vidékre	Neuss	L	HASSALL 2000. 447–457.
Traianus	103	áthelyezés Veterába	Vetera	L	
Hadrianus	122	áthelyezés Britanniába	Eburacum	L	
	2. sz.	<i>vexillatiós</i> hadműveletek a birodalmi háborúkban (?)	birodalom-szerte	V	KEPPIE 2000. 30–35.
Septimius Severus	208–211	harc a Skót-felföld megszerzéséért	Skót-felföld	L	
	3. sz.	carpovi erőd építése	Skócia	L (?)	

Valamikor később, a 3. század során Britannia Inferior<sup>8</sup> egyedüli alakulata maradt a *VI victrix*. Tudomásunk van továbbá arról, hogy a 3. század elején – s ez a *centuriók* földrajzi mobilitása szempontjából fontos – Luceriába telepítették le az egység katonáit, ám ennek oka tisztázatlan.<sup>9</sup>

<sup>7</sup> *Not. Dig. occ.* XXXIII.: 1) *Praefectus legionis secundae adiutricis cohortis quintae partis superioris, Aliscae*; 2) *Praefectus legionis secundae adiutricis partis inferioris, Florentiae*; 3) *Praefectus legionis secundae adiutricis partis superioris, Acinco*; 4) *Praefectus legionis secundae adiutricis, in castello contra Tautantum*; 5) *Praefectus legionis secundae adiutricis, Cirpi*; 6) *Praefectus legionis secundae adiutricis, Lussonio*.

<sup>8</sup> Alsó-Britannia, a Septimius Severus – Caracalla alatt kettéosztott Britannia északi tartománya Eburacum székhellyel.

<sup>9</sup> KEPPIE 2000. 30–35.: Keppie szerint a luceriai *deductiók* datálása bizonytalan, ám más vélemények is ismertek: VI/24., Aurelius Cupitus, a *VI victrix* Lucerából előkerült felirata = AE 1969/70, 157; datálása Severus-kori.

## A CENTURIÓK KARRIERJEI - ELŐLÉPTETÉSEK

Ahhoz, hogy a *centuriók* alakulaton belüli előléptetéseit vizsgálhassuk, az egyedüli biztos segítségünk a felirat szövege lehet. A problémát az jelenti, hogy a császárkori *legiók* 59 *centuriója* között fennálló rangsoron belüli előléptetések működése némiképp homályba burkolódik, noha a beosztások elnevezéseit ismerjük. *Cohorsonként* csökkenő rendben: *pilus prior*, *princeps prior*, *hastatus prior*, *pilus posterior*, *princeps posterior*, *hastatus posterior*. Az első, dupla csapáserejű *cohors* élén álló parancsnokot nem *pilus priornak*, hanem *primus pilusnak* nevezték. Ő volt a legmagasabb rangú *centurio*. Tudjuk, vagy inkább valószínűsíthetjük, hogy az egyes előléptetések a *hastatus posteriortól* a *pilus prior*, valamint a X-től az I *cohors* – és így végül a *primus pilus* tisztsége – irányába történtek. Minden bizonnyal a nagyobb szolgálati idő is járhatott valamiféle megkülönböztető tisztelettel.<sup>10</sup>

Egy adott *legio centurionatusán* belül azonban rendkívül nehéz volt magasabb pozíciókba kerülni. Ennek oka az volt, hogy az előléptetés egy másik *centuria* élére való kinevezéssel járt volna együtt.<sup>11</sup> A problémát pedig az jelentette, hogy – a rendkívüli esetektől eltekintve<sup>12</sup> – egy *legiónak* ugyanannyi *centuriója* volt, ahány *centuriája*. Így tehát a *centuriók* előléptetéseit úgy lehetett megoldani, ha a *centuriók* mintegy spirálisan mozogtak az alakulatok között, egységről egységre folyamatosan magasabb beosztásba kerülve. A *legión* belüli előléptetések akkor váltak gyakorivá, amikor Septimius Severus reformjainak köszönhetően a mindenkor *primus pilus* egy év után felvételt nyert a lovagrendbe. Így aztán az évente megüresedő pozíció lehetőséget teremtett az alakulaton belüli mozgások felgyorsítására, megsokszorozására.<sup>13</sup>

Mindennek okán a vizsgált *centurióknál* is hasonló tapasztalatok mutatkoztak. Mindössze egy olyan *centurio* van, akinek feliratán egyértelműen, konkrét megnevezésekkel szerepel, hogy egyazon alakulaton belül egy másik *cohorsba*, vagy a *centurionatuson* belüli magasabb beosztásba léptették elő. Mindazonáltal meg kell említenünk néhány feliratot, melyek talán ugyanilyen előléptetést sejtetnek.

**M. Saenius Nepotianus** (II/17.)<sup>14</sup> 2. század első felére keltezhető feliratáról tudjuk, hogy *hastatus* volt a *II adiutrixben*. Ennél több adattal azonban nem rendelkezünk: nem ismerjük, hogy *hastatus prior* vagy *posterior* volt-e, sem azt, hogy e beosztása előtt vagy után hol szolgált, és hogy az alakulaton belül léptették-e elő.

**C. Cuspius Secundus** (II/27.) *exercitator* (lovassági kiképző) volt a *II adiutrixben* valamikor a 2. században. Korábban *evocatus* lehetett valamelyik Róma-városi *cohorsnál*. Az *evocati* szolgálati idejük leteltével a császár válaszotta ki a legkiválóbbak közül, s ezután egy-egy *legióhoz* kerültek. Többnyire igazgatási feladatokat láttak el, s néhány év alatt *centurióvá* léptették őket elő.<sup>15</sup> Cuspiust a *II Adiutrixben* mindenképp létszámfeletti *centuriónak* kell tekintenünk, vagyis nem egy *centuria* élén állt, hanem rendkívüli megbízatásokat látott el.

<sup>10</sup> DOMASZEWSKI – DOBSON 1967. 90–97.; LE BOHEC 1993, 46–49.; KEPPIE 1998. 151–152.; CAMPBELL 2006. 46–47.

<sup>11</sup> Ti. vagy egy magasabb rangú *cohorsba* kerül ugyanazon elnevezésű beosztásban – pl. *hastatus posterior* a X *cohorsban* → *hastatus posterior* a IX *cohorsban* –, vagy ugyanazon *cohors*on belül jut magasabb beosztásba – pl. *princeps prior* a VI *cohorsban* → *pilus prior* a VI *cohorsban*).

<sup>12</sup> ZEHETNER 2016. A CIL VIII 18065. számú felirata egy *cohors* élén 7 *centuriót* említ, a megszokott 6 helyett.

<sup>13</sup> DOMASZEWSKI – DOBSON 1967. 90–97.; KEPPIE 1998. 151.; CAMPBELL 2006. 47.

<sup>14</sup> Ld. melléklet

<sup>15</sup> FIEBIGER, O.: 'Evocati' RE VI 1145–1152, különösképp 1148 skk.

**P. Aelius Romanus** (II/33.) a *legio II adiutrix centuriója* volt. A 2. század második felében, legkésőbb a 3. század elején, a Severus-dinasztia idején élhetett. Hogy milyen egységekben szolgált korábban (vagy szolgált-e másutt egyáltalán), vagy milyen pozíciókat töltött be a hadseregben, arról nincs tudomásunk. Fia, P. Aelius Marcus azonban már *eques Romanus* volt. Kétséges, hogy apja lovag volt-e, hiszen akkor minden bizonnyal megemlítette volna ezt a feliratán is.

**M. Aurelius Claudianus** (II/36.) 2. század végi, 3. század eleji felirata számos áthelyezésről tanúskodik, ezért karrierje részletesen a következő alfejezetben lesz tárgyalva, ám jelen vonatkozásban mindenképp meg kell említeni felirata legutolsó adatait: „(*centurioni*) *leg(ionis) I Ital(icae) bis*”. Ez azt jelenti tehát, hogy a *I Italicán* belül biztosan előléptették.

**Septimius Messorinus** (II/40.) *centurio ordinarius* volt a *legio II adiutrixben* a 3. századi felirata szerint. Az elnevezés értelmezése vitás,<sup>16</sup> F. J. Gilliam szerint csupán annyit jelent, hogy a *centuriók* maguk is egy *ordót* parancsnokoltak. Így aztán Messorinus esetében sem áll módunkban felirata alapján előléptetést feltételezni.

**C./G. Terentius Bassus** (VI/3. & VI/4.) a *legio VI victrix centuriója* volt az alakulat germaniai (70–122) tartózkodása idején. Feliratából nem tudunk meg semmiféle előléptetést, vagy áthelyezést, ugyanakkor egy különmegbízásra utal, hogy nem csak a *VI victrix*, hanem annak egy *vexillatiója centuriójaként* is azonosítja magát. Ez a *vexillatiós* hadművelet a datálás alapján valahol a Rajna-vidéken lehetett.<sup>17</sup>

**T. Servaeus Sabinus**nak fia, Lucius állította síremlékét (VI/14.) valamikor a második században. Biztosan tudjuk, hogy *primus pilus* volt (így, ha felirata nem is árulkodik előléptetésről, bizonyosan számos ilyenén ment keresztül az alakulaton belül, hogy rangelső *centurio* legyen), ugyanakkor nem derül ki, hogy mely alakulatokban szolgált. Fia a *VI victrix centuriója* volt, talán az, hogy apja egységét nem említi a felirat, utalhat arra, hogy ő maga is a *VI victrix* katonája volt egykoron.

**Aelius Antoninus** (VI/28.) a *VI victrix centuriója* volt, és egy *numerus*<sup>18</sup> *praepositus*ává nevezték ki, tehát valamiféle különmegbízást teljesített. Kinevezése előbb ideiglenes (*praepositus*), azután végleges (*praefectus*) lehetett, s ezáltal felvételt nyerhetett a lovagrendbe is. A hadműveletről, melyben a bremetennacumi szarmaták fent említett lovas egységét vezette, nem tudunk többet.<sup>19</sup>

Az előléptetések bevezetőjében tárgyaltakból talán nem tűnhet meglepetésnek, hogy vizsgált *centurióink* felirataink nagyon csekély mennyiségű, egyazon alakulaton belül történő előléptetést lehetett adatolni. A hadsereg hierachiája, az előléptetési rendszer működése – legalábbis az 1. és 2. században – eleve korlátozta ezek lehetőségét. Ennek megfelelően valóban nem is számolnak be a feliratok egységen belüli előléptetésekről ebben az időszakban sem a *II adiutrixben*, sem a *VI victrixben*. A fent tárgyaltak közül egyedül M. Aurelius Claudianus az, akinél a felirat szövege alapján is bizonyítható, hogy ugyanazon alakulaton belül (ti. a *I Italicában*) előléptetéssel jutalmazták.

<sup>16</sup> GILLIAM 1940. 127–128.: ti. ez utalhat a *centurio* rendfokozatára, amennyiben elfogadjuk, hogy az *ordinarius* kinevezés a *primi ordines* elnevezéssel egyenértékű. Más értelmezések szerint jelentheti azt is, hogy a katona nem rendes, hanem rendkívüli feladatokat lát el a hadseregben.

<sup>17</sup> Ld. „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

<sup>18</sup> HAYNES 2013. 69–70.

<sup>19</sup> Ld. II/28., és „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet!



## A CENTURIÓK KARRIERJEI - áthelyezések

Mint arról tehát az előző alfejezetben szó volt, a *centuriók* előléptetései a legtöbb esetben áthelyezésekkel jártak együtt. Így most ezen áthelyezések függvényében kell tárgyalnunk a *centuriók* karrierjeit. A *legio II adiutrix centuriói* közül összesen 11 tiszt áthelyezéséről van adat. Ezzel szemben a *legio VI victrixben* csupán 2 *centurio* karrierjét ismerhetjük meg a feliratok alapján. Mindkét alakulatnak vannak olyan *centuriói*, akiket csak egységazonosítóként azonosíthatunk a feliratokon. Ezek a karrierek vizsgálata szempontjából nem nyújtanak segítséget.

Ha a *II adiutrix* és *VI victrix centurióinak* feliratait az „egységazonosítói feliratok” kivonásával kapott összfeliratszámhoz viszonyítjuk (ti. a *II adiutrix*nek 30, a *VI victrix*nek 25 felirata marad így), azt állapíthatjuk meg, hogy feltűnően nagy differencia mutatkozik a két *legio* ismert *centurióinak* fennmaradt karrierjei között: a *II adiutrix* tisztjei közül 37%-ban ismert a hadseregben töltött életpálya, míg ugyanez az arány a *VI victrixnél* 12%.<sup>20</sup>

Egyfelől ezt magyarázhatja, hogy a *VI victrix* „vizsgálható” feliratainak (ti. az a 25, amelyen nem egységazonosító a *centurio*) több, mint fele oltár. Ezek felirattani sajátossága, hogy középpontban az az isteni lény áll, akinek a dedikáció szól, és a felirat állítójától tiszteletlenség (netán *hybris*) lett volna, ha saját karrierjét tünteti fel, így tehát a legtöbbször csak név, tisztség, és az alakulat neve szerepel a szövegben. Ezáltal érthetővé válik, hogy miért ismerünk ennyivel kevesebb karriert a britanniai csapat tisztjeitől.

Másfelől pedig, ha görcső alá vesszük a két egység történetét, láthatjuk, mennyivel aktívabb volt a *II adiutrix*.<sup>21</sup> Sokkal több háborút vívhatott, mint a *VI victrix*, és ennek okán egyrészt stratégiai megfontolás is állhatott amögött, hogy a *II adiutrix*be a jobb képességű, harcedzettebb, nagyobb tapasztalattal rendelkező *centuriókat* helyezték át, másrészt éppen a folyamatos háborúk nyújtottak lehetőséget az itt szolgáló tiszteknek arra, hogy a már tárgyalt *virtusukat* megmutassák, s előléptetéseket nyerjenek el. Hipotézisünket azonban bizonyítsák alább az egyes karrierek.

## LEGIO II ADIVTRIX

**T. Sempronius Augustinus** (II/1.) az ekkor még Germaniában (69-71), majd Britanniában tartózkodó *legio II adiutrixben* szolgált először *centurióként*.<sup>22</sup> Innen a 75-től Thevestében (a mai Tebesse, Algéria) állomásozó *III Augustába* helyezték át, ahol egy új védelmi rendszer kiépítésén dolgozott a katonai vezetés, ti. az 1. század utolsó harmadában a *Garamantesszal*, *Nasamonnisszal* és a mórokkal is folyamatos háborúkat vívtak.<sup>23</sup> Ezt követően a *XXI rapaxban* szolgált, harcolhatott tehát a chattusok ellen 83-86-ig (törzsterületük a mai Hessen környéke volt), illetve a dákok ellen is 89-ben.<sup>24</sup>

**Q. Antonius Silo** (II/7.) először a *I adiutrix centuriója* volt az 1. században. Egysége előbb Hispaniában állomásozott (68-70), majd a germaniai hadsereghez tartozhatott, mielőtt

<sup>20</sup> Lényeges azt kiemelni, hogy ezt valódi statisztikaként nem kezelhetjük, hiszen nem reprezentatívak a véletlenszerűen fennmaradt feliratok.

<sup>21</sup> Ld.: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>22</sup> „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>23</sup> Campbell, Brian 'legio', NP 7. 9. o. skk. ld: *legio III Augusta* vö. LE BOHEC 2000. 374–381.

<sup>24</sup> Campbell, Brian 'legio', NP 7. 9. o. skk. ld. *legio XXI rapax* vö. BÉRARD 2000. 49–67. A *legio* Domitianus uralkodása vége felé tűnt el a forrásokból.



Britanniába vezényelték volna. A *I adiutrix* 85/86 körül hagyta el Britanniát, és 89-ben került Brigetióba (a mai Ószőny).<sup>25</sup> Ebből az egységből helyezték át az aquincumi *II adiutrixbe*.<sup>26</sup> Ezután a thevestei (a mai Tebesse, Algéria) *III Augustában* (ő is harcolhatott a *Garamantesszal*, *Nasamonesszal*, és a mórokkal),<sup>27</sup> majd az előbb Dalmatiában, aztán 86-tól Singidunumban (a mai Belgrád) állomásozó *III Flavia felixben* szolgált, melynek egy *vexillatiója* 80-83 között a mai Kosijerevo körüli hídépítési munkálatokban is részt vett.<sup>28</sup> Később Vindonissába helyezték át (a mai Windisch, Svájc), a *XI Claudia pia fidelisbe*, amely a 70-es években került ide, és részt vett egy hadjáratban a Neckar felső szakaszánál 73/74-ben, aztán 83-86-ig a chattusok ellen is harcolt. Az alakulat egészen 100/101 körül volt Vindonissában, ezután néhány éves pannoniai tartózkodást követően a Moesia inferiori Durostorumba (a mai Silistra, Bulgária) tették át a *XI Claudia* állomáshelyét.<sup>29</sup> Később a centuriót Mogontiacumba (a mai Mainz), a *XXII pia fidelis Domitianába* helyezték át. Germániában a két alakulat valamelyikében egy különmegbízatást teljesített a Fekete-erdőben.<sup>30</sup>

**Q. Marcius Turbo** (II/8. – de karrierje más forrásokból ismert), mialatt a *legio II adiutrix centuriója* volt,<sup>31</sup> megismerte a későbbi császárt, Hadrianust, aki ekkor mint *tribunus laticlavus* (a legioparancsnok helyettese) teljesített szolgálatot az egységben (Fitz Jenő 95-re datálja). Ezt követően egy ismeretlen *legio primus pilusa* volt kétszer is, majd *praefectus vehiculorum* (az állami futárszolgálat felügyelője). Azután a *cohors VII vigilum tribunusa* (a Róma-városi tűzoltóság egységének egyik parancsnoka), később az *equites singulares Augusti praefectura* (a császári lovas testőrgárda parancsnoka), majd *tribunus praetorianus* vagy *praetorianorum* (a császári elit testőrgárda tisztje). Később *procurator ludi magni* (a Iuppiter tiszteletére rendezett ünnepi játékok szervezője), majd a misenumi flotta parancsnoka volt (feladata az lehetett, hogy elfojtsa a 116-ban kitört zsidó felkelést Kyrénében és Egyiptomban). Traianus halála után barátja, az újdonsült császár, Hadrianus Mauretániába küldte ismét egy felkelés leverésére, itt már nem *duxként*, hanem mint *procurator* vagy *procurator pro legato* (intéző, császári megbízott) volt jelen. Ezt követően Pannonia Inferior – és a iazyg-roxolán lázadás miatt – Dacia helytartója is. Később *praefectus praetorio* (a testőrség parancsnoka) lett Hadrianus mellett, ám a kinevezés datálását illetően vannak viták.<sup>32</sup>

**M. Ulpius Titus** (II/14.) a *II adiutrixben* kezdte karrierjét a 2. század első felében,<sup>33</sup> majd a brigetiói *I adiutrixbe* helyezték át. A felirat datálása alapján harcolhatott Traianus dák és parthus hadjáratában is, a Pannoniára törő iazygok ellen (ebben a küzdelemben későbbi alakulata, a *XIII gemina* is involválódott), de akár a 132-135-ig zajló Bar-Kochba-féle zsidó felkelés leverésében

<sup>25</sup> Campbell, Brian 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio I adiutrix* vö. LÓRINCZ 2000a. 151–158.

<sup>26</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>27</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio III Augusta* vö. LE BOHEC 2000. 374–381.

<sup>28</sup> LE BOHEC – WOLFF 2000. 239–242.

<sup>29</sup> FELLMANN 2000. 127–131.

<sup>30</sup> FRANKE 2000a. 95–104.

<sup>31</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

<sup>32</sup> Q. Marcius Turbo karrierjével átfogóan foglalkozik: Fitz 1993-1995, I. 339-341. 245. személy, vö. PIR II. M 249. továbbá SHA, u. Hadr., 6, 6-7. és SHA, u. Hadr., 7, 3, valamint AE 1973. 459., illetve Dobó 1968. 46–48. Létezett azonban egy másik Marcius Turbo is, ld. SYME 1962. 87–96.

<sup>33</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

is részt vehetett.<sup>34</sup> Ezután szolgált a *XIII geminában*, amely a daciai inváziós haderőhöz tartozott, majd megszálló alakulatként maradt Apulumban (a mai Gyulaféhevár).<sup>35</sup> Ezután Troesmisbe (a mai Iglîța-Turcoaia, Románia), a *V Macedonicához* vezetett útja,<sup>36</sup> végül a *XIII geminába*, mely 106-tól, a *XV Apollinarist* felváltva Carnuntumban (a mai Bad Deutsch-Altenburg) állomásozott, egy *vexillatiója* azonban a dák hadjáratban is részt vett.<sup>37</sup> Végül talán visszatért a *II adiutrixbe*, de ez a felirata sérülése miatt már nem állítható biztosan.

**Ti. Claudius Ulpianus** (II/19.) szolgálati éveit – valószínűleg a 2. század elején – a *X geminában* kezdte, amely 104/105-től kb. 118-ig Aquincumban helyettesítette a *II adiutrixet*, majd Vindobonában táborozott. A 2. században számos hadjáratban részt vett az alakulat Achaiában, Kis-Ázsiában és Syriában is, harcolt a 132-135 közötti Bar-Kochba-féle zsidó háborúban, majd 162-ben egy cappadociai hadjáratban.<sup>38</sup> Ezt követően a *III Flaviához* került (melynek holléte ekkortájt nehezen meghatározható: 119-től Singidunumban állomásozott, de a 2. századból számos keleti felirata is ismert)<sup>39</sup> később pedig a cappadociai Meliténében (a mai Malatya, Törökország) állomásozó *XII fulminatához* vezényelték.<sup>40</sup> Ezután a *III Cyrenaicába* helyezték át, Bostrába (a mai Boszra, Szíria), melynek egy *vexillatiója* részt vett a 132-135-ös Bar-Kochba-féle zsidó felkelés leverésében, s talán Lucius Verus és Avidius Cassius parthus hadműveleteiben is jelen volt.<sup>41</sup> Ennekutána a jeruzsálemi *X fretensisbe* helyezték át (mely szintén harcolt a Bar-Kochba-féle zsidó háborúban, és esetleg Lucius Verus parthus hadjáratában is, sőt Marcus Aurelius egy *vexillatióját* a dunai háborúiban is felhasználhatta),<sup>42</sup> ezután szolgált a *II adiutrixben*. Aquincumi évei után a *V Macedonicába* vezényelték. Az alakulat először Troesmisben (a mai Iglîța-Turcoaia, Románia) állomásozott, 168-tól azonban már Potaissában (a mai Torda, Románia).<sup>43</sup>

**Cn. Iulius Rufus** (II/20.) – Traianus császári titulátúrája alapján 116-117-re datálható felirata nyomán – a *legio II adiutrix centuriójaként* kezdte pályáját,<sup>44</sup> majd a *legio V Macedonicába* helyezték át, amely vagy Oescusban (a mai Gigen környéke, Bulgária) vagy Singidunumban (Belgrád) állomásozott egészen Traianus dák hadjáratáig, melyet követően székhelye Troesmisben volt (a mai Iglîța-Turcoaia, Románia).<sup>45</sup> Ezután a *XIII geminába* helyezték, mely Traianus dák háborúja előtt Vindobonában (a mai Bécs), aztán Apulumban (a mai Gyulaféhevár) állomásozott,<sup>46</sup> később a *XI Claudia pia fidelisbe* (Vindonissa – a mai Windisch, Svájc) került, amely

<sup>34</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio I adiutrix vö. LŐRINCZ 2000a. 151–158. és „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>35</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XIII gemina vö. PISO 2000b. 220–224.

<sup>36</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio V Macedonica vö. PISO 2000a. 213–218.

<sup>37</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XIV gemina vö. FRANKE 2000b, 191–202. valamint a dák háborús részvételről PISO 2000, 224.

<sup>38</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio X Gemina vö. GÓMEZ-PANTOJA 2000. 169–190.

<sup>39</sup> LE BOHEC – WOLFF 2000. 239–242.

<sup>40</sup> BERTRANDY – RÉMY 2000. 253–257.

<sup>41</sup> GATIER 2000. 341–349.

<sup>42</sup> DABROWA 2000b. 317–325.

<sup>43</sup> PISO 2000, 213–218.

<sup>44</sup> ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>45</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio V Macedonica vö. PISO 2000. 213–218.

<sup>46</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XIII gemina vö. PISO 2000. 220–224.

Traianus dák háborúja idején előbb Brigetióban, a *I adiutrix* helyén táborozott, azután áthelyezték Durosturumba – a mai Szilisztra, Bulgária),<sup>47</sup> végül a *VI ferratába* vezényelték. A legio Arabia provinciában, Raphanae-ban vagy Samosatában tartózkodott 119-ig. A Bar-Kochba-féle zsidó felkelés idején került Judaeába, ahol talán Tel Shalemben állomásozhatott, de rengeteg a bizonytalanság ezzel kapcsolatban.<sup>48</sup> Rufus végül a *I Italica primus pilusa* lett. Ez a legio részt vett Traianus mindkét dák háborújában, és a moesia Novaeben (4 km-re a mai bulgáriai Svish-tovtól) volt állandó táborhelye.<sup>49</sup>

**M. Herennius Valens** (II/23.), kinek felirata a 2. század első felére keltezhető, először valamelyik Róma-városi *cohorsnál* szolgált, legnagyobb valószínűséggel a *praetorianus* gárdánál, ahonnan a szolgálati ideje leteltét követően a *princeps az evocati* közé választotta. Így került a *XI Claudiához* Vindonissába (a mai Windisch, Svájc).<sup>50</sup> Itt rövid idő múlva *centurióvá* léptették elő. Ezután az ekkor nemrég Pannoniába vezényelt *I adiutrixhez* került (Brigetio, a mai Ószőny), és ezen egységben harcolt Domitianus dák háborújában is.<sup>51</sup> Domitianus vagy Nerva dunai háborúi idején útja a *II adiutrixbe* vezetett (1. század vége), Aquincumba (a mai Óbuda).<sup>52</sup> A második dák háború kitörésekor áthelyezték Carnuntumba (a mai Bad Deutsch-Altenburg), a *XV Apollinarisba*, amely 106-ban keletre távozott (talán 106-117 között Egyiptomban, majd Cappadociában volt, de erre kevés a bizonyíték),<sup>53</sup> Valens pedig ezután tért vissza a *I adiutrixbe* (lásd fentebb). Végállomása a *III Flavia* volt, amely 119-ben tért vissza Daciából Singidunumba (a mai Belgrád), ahol az *V cohors hastatus posteriorjaként* szolgált.<sup>54</sup> A 2. század első harmadában halhatott meg.<sup>55</sup>

**L. Artorius Castus** (II/34.) a 2. század második felében a Közel-keleten, a szíriai *III Gallianál* kezdte pályafutását. Az alakulat fényes sikereket ért el a Bar-Kochba-féle zsidó felkelés leverésében, ám erősen kétséges, hogy ekkor szolgálatban volt-e már Castus.<sup>56</sup> Azután a *VI ferrata* (a datálás miatt bizonytalan a pontos helyzete, valahol a Közel-keleten, talán Tel Shalemben táborozott a 132-135. évi zsidó háború után),<sup>57</sup> a *II adiutrix*,<sup>58</sup> majd a *V Macedonica* (Potaissa, a mai Torda) következett állomásként.<sup>59</sup> Ezt követően ugyanebben a *legióban primus pilusszá* léptették elő. Később a misenumi flotta *praepositusa* volt (rendkívüli flottaparancsnok, talán háborús vállalkozás okán), azt követően pedig a britanniai *legio VI victrixnek* lovagrendű parancsnoka (Eburacum, a mai York).<sup>60</sup> Ugyancsak Britanniában helyi *legiókból* álló *vexillatiót vezetett az Armoricanusok* ellen. Azután a Dalmatiától elkülönített Liburnia provincia

<sup>47</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XI Claudia Pia Fidelis vö. FELLMANN 2000. 127–131.

<sup>48</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio VI ferrata vö. COTTON 2000. 351–357.

<sup>49</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio I Italica vö. ABSIL 2000. 227–238.

<sup>50</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XI Claudia vö. FELLMANN 2000. 127–131.

<sup>51</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio I adiutrix vö. LŐRINCZ 2000a. 151–158.

<sup>52</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezet

<sup>53</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio XV Apollinaris vö. WHEELER 2000. 259–308.

<sup>54</sup> LE BOHEC – WOLFF 2000. 239–242.

<sup>55</sup> Karrierjével részletesen foglalkozik: FITZ 1993-1995, I. 331–332. 236. személy.

<sup>56</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio III Gallica vö. DABROWA 2000a. 309–315.

<sup>57</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. legio VI ferrata vö. COTTON 2000. 351–357.

<sup>58</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

<sup>59</sup> PRISO 2000. 213–218.

<sup>60</sup> KEPPIE 2000. 25–35. Vö. HASSALL 2000. 441–457.

*procuratora* (lovagrendű helytartója) lett. Lovagrendüként betöltött szenatori rendű pozíciói talán Septimius Severus korára és britanniai hadjárataira utalhatnak.<sup>61</sup>

**M. Aurelius Clemens** (II/35.) egyszerű sorból származhatott, és a polgárháború és Septimius Severus keleti hadjáratai adhattak neki lehetőséget az előmenetelre: *centurio* lett a *II adiutrixben*, majd a Közel-Keletre, a *VI ferratába* vezényelték.<sup>62</sup>

**M. Aurelius Claudianus** (II/36.) a 2. században először a *II adiutrixben* volt *centurio*. Ezután a *I Italicába* helyezték át (tábor Novaeban volt – 4 km-re a mai bulgáriai Svishtovtól –, és Septimius Severus valamennyi polgárháborús hadműveletében, valamint feltételezhetően Caracalla parthus hadjárataiban is jelen volt az alakulat),<sup>63</sup> ahol ő két külön beosztásban is szolgált (*bis*). Azt követően a *III Flaviába* helyezték (melynek holléte nehezen meghatározható, 119-től Singidunumban állomásozik, de a 2-3. században számos keleti felirata ismert),<sup>64</sup> majd a *XIII geminába*, Apulumba került (a mai Gyulafehérvár), mely Septimius Severus minden háborús akciójában részt vett.<sup>65</sup> Aztán a keleti *III Gallicában* szolgált, amely Samosatában állomásozott (a mai Samsat, Törökország), de egy *vexillatiója* 195-197-ig Porolissumban táborozott, egy másik pedig 214-217-ig Caracalla parthus hadjárataiban harcolt.<sup>66</sup> Azután a *VII Claudiába* vezényelték,<sup>67</sup> később Bonnba (a mai Bonn), a *I Minerviába*,<sup>68</sup> majd a satalai (a mai Sadak, Törökország) *XV Apollinaris* következett.<sup>69</sup> Ezután a *XXII primigenia centuriója* volt, talán Mogontiacumban (a mai Mainz), de a *XXII primigeniát* vagy különítményeit ekkoriban több helyen is bevetették (a polgárháború után Septimius Severus 2. parthus hadjárata, 206-208 között Clodius Albinus követői ellen talán egy pannoniai hadjárat, 213-ban Caracalla germán hadjárata).<sup>70</sup> Végül *princeps prior* volt a *XVI Flavia* második *cohorsában*, (talán Samosatában).<sup>71</sup>

**P. Aelius Proculinus** (II/43.) intercisai (a mai Dunaújváros) katonacsaládból származott. Proculinus 247-es felirata alapján apja az Intercisában állomásozó, lovassággal is megerősített szír íjász alakulatban, a *cohors I Hemesenorumban* volt *centurio*, és ő maga is itt kezdte pályafutását 220 körül. Ugyanebben a rendfokozatban helyezték át a *II adiutrixbe*,<sup>72</sup> ahol aztán *exercitator equitum* (a lovasság kiképzője) lett. Innen minden bizonnyal Severus Alexander idején került Rómába, az egyik *cohors urbanába*. Azután a *cohors VII praetoriában*, a császári testőrgárda egyik egységében szolgált. Ebben az alakulatban harcolt Philippus Arabs karpok

<sup>61</sup> Az életutat tárgyalja: FITZ 1993. II. 921. 608. személy.

<sup>62</sup> Karrierjét vizsgálta: FITZ 1993. II. 936. 642. személy. és a *legio VI Ferratához*: COTTON 2000. 351–357.

<sup>63</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio I Italica* vö. ABSIL 2000. 227–238.

<sup>64</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio IV Flavia* vö. LE BOHEC – WOLFF 2000. 239–242.

<sup>65</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio XIII gemina* vö. PISO 2000. 220–224.

<sup>66</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio III Gallica* vö. DABROWA 2000a. 309–315.

<sup>67</sup> Rendkívül problémás a *legio* lokalizálása, feliratai megtalálhatók Singidunumban, Margumban, Horreum Margiban, Timacum Minusban, illetve Naissusban egyaránt. Traianus dák hadjárataiban jelentős szerepet játszott, ezután talán Drobotában állomásozott, de PISO szerint Philippus Arabs uralma előtt (244 – 249) már egyetlen *vexillatiója* sincs Daciában – hogy hány évvel korábban hagyják el a tartományt, azt nem tudjuk. vö. J. Brian Campbell, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio VII Claudia* továbbá PISO 2000. 218. és LE BOHEC – WOLFF 2000. 242–245.

<sup>68</sup> LE BOHEC 2000. 83–85. vö. ECK 2000. 87–93.

<sup>69</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio XV Apollinaris* vö. Wheeler 2000, 259-260, 299-308.

<sup>70</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio XXII primigenia* vö. Franke 2000a, 95-104.

<sup>71</sup> Campbell, Brian, 'legio,' NP 7, 9. o. skk. ld. *legio XVI Flavia*

<sup>72</sup> Ld: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

elleni hadjáratában is, akiknek a törzsi szállásterülete a Fekete-tengertől észak-nyugatra feküdt, ahol a karpok erődjét megtámadva, 247-ben érte a halál.<sup>73</sup>

## LEGIO VI VICTRIX

**M. Iulius Paternus** (VI/2.) a dél-galliai Aquae Sextiac-ból (ma Aix-en-Provence) származott. A *VI victrixben* egyszerű *milesként* szolgált, itt még nem volt tiszti rendfokozata. Karrierjét ennek ellenére is érdemes tárgyalni. A felirat széles intervallumú datálása miatt (2. század második fele – 3. század első fele) szolgálati helye lehetett a hispaniai Leonban (a mai León), a Rajna-vidéki Neussban (kb. 70-től 103-ig) vagy Veterában is (a mai Xanten), mielőtt a *legio* 122-ben megérkezett Britanniába.<sup>74</sup> Innen a *VIII Augustába* helyezték át, ahol már előléptették *centurióvá*. Talán a *VI victrixből* a *VIII Augustába* történő áthelyezése akkor történt, amikor mindkét alakulat egy helyen volt. Ez egyrészt igaz a 70-122 közötti időszakban is, amikor mindkét csapat a Rajnánál található, ám röviddel ez után mindkét *legio* Britanniában volt.<sup>75</sup> Hogy a *centurionatuson* belül milyen beosztásban szolgált, bizonytalan. Mindenesetre később a *XIII gemina Martia victrix* volt a szolgálati helye (mely ekkoriban a rajnai frontvonalon harcolt a germánok ellen, 97-ben azonban Pannoniába érkezett, majd részt vett Traianus dák hadjárataiban),<sup>76</sup> majd a *XI Claudia* következett, mely a rajnai frontvonalon állomásozott, azután pedig egy rövid vintonissai (a mai Windisch, Svájc) tartózkodást követően 100-101 körül a pannoniai hadsereghez került, s tábora talán *Brigetióban* lehetett).<sup>77</sup> Felirata alapján mindkét alakulatban *centurio* volt. Úgy tűnik, hogy mindezen egységekben az 1. század utolsó harmada, az 1-2. század dereka környékén szolgálhatott, ám erre perdöntő bizonyítékunk nincs.

**L. Servaeus Sabinus** (VI/13.) *centurióként* először a *VIII Hispanában* szolgált a 2. században. Feliratának bizonytalan datálhatósága miatt állomáshelye lehetett Eburacumban (a mai York), Noviomagusban (a mai Nijmegen), majd akár Cappadociában is. A *VIII Hispana* 2. századi történetét illetően számtalan bizonytalanság van, s a *legio* eltűnését azóta is legendák övezik.<sup>78</sup> Innen a *III Augustába* helyezték át, Thevestébe (a mai Tebesse, Algéria),<sup>79</sup> végül a *VI victrixben* szolgált, amely 122-ig Veterában (a mai Xanten), majd Eburacumban (a mai York) állomásozott. Amit még fontos kiemelni, hogy édesapja, T. Servaeus Sabinus *primus pilus* volt. Azt azonban nem tudjuk, hogy ő melyik alakulatban szolgált.<sup>80</sup>

## ÖSSZEZÉS

Úgy tűnik tehát, hogy – noha ez evidenciaként kínálkozik számunkra – a *centuriók* egységek közötti mobilitásának motorja mindenképp az adódó háborús helyzet lehetett. Az áthelyezések

<sup>73</sup> Felirata alapján életútját vizsgálta: FITZ 1993-1995, III 1140. 795. személy.

<sup>74</sup> Ld.: „A vizsgált alakulatok hadtörténete” c. fejezetet!

<sup>75</sup> REDDÉ 2000. 122–124.

<sup>76</sup> FRANKE 2000b. 195–202.

<sup>77</sup> FELLMANN 2000. 127–131.

<sup>78</sup> KEPPIE 2000. 25–33.

<sup>79</sup> LE BOHEC 2000. 374.

<sup>80</sup> Ld.: „A centuriók karrierjei - előléptetések” c. fejezetet!

néha jelentős földrajzi távolságokat ívelnek át, amelyre csak abban az esetben lehetett feltétlenül szükség, ha az adott *centurio* kellő rutinnal és harci tudással rendelkezett ahhoz, hogy segítségével a problémássá vált határszakaszon gyorsan rendezni tudja sorait az ott állomásozó római haderő – s ez esetben feltételezhetjük, hogy ott éppen nem állt a helytartó rendelkezésére megfelelő minőség vagy mennyiség az ilyen katonatisztek közül.

Ezt az elméletet támaszthatja alá a *II adiutrix* és a *VI victrix* feliratainak összevetése, melyből kiderült, hogy több, mint ötször annyi karriert ismerünk a sok háborúban harcoló *II adiutrixből*, mint az ebből a szempontból kevésbé aktív *VI victrixből*. Emellett természetesen figyelembe kell vennünk azt is, hogy a *centuriók* előléptetésekkel járó áthelyezései a birodalmon belüli társadalmi mobilitást, a provinciális elit esetleges felfrissítését, valamint az egyes térségek romanizációjának felgyorsítását is szolgálták, hiszen a *centuriókkal* együtt jellemzően családjaik is utaztak.

## BIBLIOGRÁFIA

ABSIL, MICHEL (2000): Legio I Italica. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 227-238.

BÉRARD, FRANÇOIS (2000): La légion XXIIe Rapax In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 49-67.

BERTRANDY, FRANÇOIS – RÉMY, BERNARD (2000): Legio XII Fulminata. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 253-257.

CAMPBELL, BRIAN (1994): *The Roman Army, 31 BC – AD 337*. London – New York, Routledge.

COTTON, HANNAH (2000): The Legio VI Ferrata. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 351-357.

CUPCEA, GEORGE (2018): Centurions: military or social elite? In Cupcea, George – Varga, Rada (szerk.): *Social Interactions and Status Markers in the Roman World*. Oxford, Archaeopress, 2018, 151-164.

DABROWA, EDWARD (2000): Legio III Gallica. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 309-315.

DABROWA, EDWARD (2000): Legio X Fretensis. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 317-325.

DOBÓ ÁRPÁD (1968): *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus*. Budapest, Adolf M. Hakkert.

FEHÉR BENCE – KOVÁCS PÉTER (2004): *Fontes Pannoniae Antiquae II*. Budapest, Károli Egyetemi Kiadó.

FELLMANN, RUDOLF (2000): Die 11. Legion Claudia Pia Fidelis. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 127-131.

FITZ JENŐ (1993-1995): *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I-III*. Budapest, Encyclopaedia.



- FRANKE, THOMAS (2000): Legio XIV Gemina. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 191-202.
- FRANKE, THOMAS (2000): Legio XXII Primigenia. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 95-104.
- GATIER, PIERRE-LOUIS (2000): La legio III Cyrenaica et l'Arabie. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 341-349.
- GILLIAM, FRANK J. (1940): The Ordinarii and Ordinati of the Roman Army. *TAPhA* 71. 127-148.
- GÓMEZ-PANTOJA, JOAQUÍN (2000): Legio X Gemina. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 169-190.
- HASSALL, MARK (2000): The location of legionary fortresses as a response to changes in military strategy: The case of Roman Britain AD 43-84. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 441-457.
- HAYNES, IAN (2013): *Blood of the Provinces*. The Roman Auxilia and the Making of Provincial Society from Augustus to the Severans. Oxford, Oxford University Press.
- KEPPIE, LAWRENCE (1998): *The Making of the Roman Army*. London, Routledge.
- KEPPIE, LAWRENCE (2000): Legiones II Augusta, VI Victrix, IX Hispana, XX Valeria Victrix In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 25-37.
- KOVÁCS PÉTER (2006): *Fontes Pannoniae Antiquae III*. Budapest, PAN.
- KOVÁCS PÉTER (2007): *Fontes Pannoniae Antiquae IV*. Budapest, PAN.
- KOVÁCS PÉTER (2008): *Fontes Pannoniae Antiquae V*. Budapest, PAN.
- KOVÁCS PÉTER (2014): *A History of Pannonia during the Principate*. Bonn, Dr. Rudolf Habelt.
- KYRYCHENKO, ALEXANDER (2014): *The Roman Army and the Expansion of the Gospel: The Role of the Centurion in Luke-Acts*. Berlin – Boston, De Gruyter.
- LE BOHEC, YANN – WOLFF, Catherine (2000): Legiones Moesiae Superioris. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 239-245.
- LE BOHEC, YANN (1993): *Die römische Armee*. Von Augustus zu Konstantin d. Gr. Stuttgart, Franz Steiner.
- Le Bohec, Yann (2000): Legio III Augusta. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 374.
- LE BOHEC, YANN (2000): Legio III Augusta. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 374-381.
- LŐRINCZ BARNABÁS (2000): Legio I Adiutrix. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 151-158.
- LŐRINCZ BARNABÁS (2000): Legio II Adiutrix. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 159-168.



MÓCSY ANDRÁS (1974): *Pannonia and Upper Moesia*. A history of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire. London – Boston, Routledge.

PISO, IOAN (2000): Les légions dans la province de Dacie. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 205-227.

REDDÉ, MICHEL (2000): Legio VIII Augusta. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 122-124.

SYME, RONALD (1962): The Wrong Marcius Turbo. *Journal of Roman Studies* 52. sz. 87-96.

WARD, GRAEME A.: *Centurions* (2012): *The Practice of Roman Officership*. Chapel Hill.

WHEELER, EVERETT L. (2000): Legio XV Apollinaris: From Carnuntum to Satala – and beyond. In: Le Bohec, Yann – Wolff, Catherine (szerk.): *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*. 1. kötet. Lyon, CEROR. 259-308.

ZEHETNER, STEFAN (2016): CIL VIII 18065 and the Ranking of Centurions. *Journal of Ancient History and Archeology* 3. évf. 2. sz. 5-12.

A LEGIO II ADIVTRIX ISMERT CENTURIÓI			
Felirat	Név	Rendfokozat a feliraton	A felirat datálása
II/1. = AE 1991, 1543.	T. Sempronius Augustinus	centurio	69 – 96
II/2. = CIL VII 185.	Dossennius Proculus	centurio	76
II/3. = RIB 475.	Vibius Clemens	centurio	78 – 84
II/4. = RIB 476.	Iulius Clemens	centurio	78 – 84
II/5. = RIB 481.	Petronius Fidus	centurio	78 – 84
II/6. = RIB 483.	Metius Ferox	centurio	78 – 84
II/7. = CIL III 6357.	Q. Antonius Silo	centurio	89 – 96
II/8. = CIL III 14349, 2.	Q. Marcius Turbo	centurio	89 – 100
II/9. = CIL III 14349 4.	Publius Valens	centurio	89 – 100
II/10. = CIL 14349, 9.	Postumius Valens	centurio	89 – 10
II/11. = TitAq 610.	Siminius Rufus	centurio	89 – 105
II/12. = CIL III 3567.	Cominius Paulinus	centurio	89 – 130
II/13. = AE 1990, 813.	Caecilius Quintus	centurio	101 – 110
II/14. = CIL III 3259.	M. Ulpius Titus	centurio	101 – 150.
II/15. ~ II/22. = AE 1872, 383.	Herennius	centurio	101 – 150.
II/16. = CIL III 10499.	Martinus	centurio	101 – 150
II/17. = TitAq 691.	M. Saenius Nepotianus	hastatus centurio	101 – 150
II/18. = CIL III 10224.	T. Cominius Severus	centurio	107 – 117
II/19. = CIL III 6186.	Ti. Claudius Ulpianus	centurio	107 – 167
II/20. = AE 1998, 1435.	Cn. Iulius Rufus	centurio	116 – 117
II/21. = AE 1936, 163.	Nimphidianus	centurio	117 k.

II/22. = AE 2005, 1261.	P. Aelius Verinus	centurio	117 – 138
II/23. ~ II/15. = CIL III 13360.	M. Herennius Valens	centurio	120 – 125
II/24. = TitAq 507.	Ulpius Etruscus	centurio	131 – 150
II/25. = CIL III 3530.	Atteius Dexter	centurio	138 – 161
II/26. = TitAq 675.	Iu[---] Proc(ulus?)	centurio	140 – 160
II/27. = CIL III 3470.	C. Cuspius Secundus	exercitator	101 – 200
II/28. = CIL III 10497.	M[---] A[-]L(?)[---]	centurio	101 – 200
II/29. = CIL III 6456.	L. Serenius Bassus	centurio	101 – 250
II/30. = RIU 808.	M. Valerius Felix	centurio	101 – 250
II/31. = TitAq 1338.	Respectus	centurio	101 – 300
II/32. = TitAq 499.	Aelius Silvanus	centurio	151 – 200
II/33. = AE 2003, 1593.	P. Aelius Romanus	centurio	150 – 235
II/34. = CIL III 1919.	L. Artorius Castus	centurio	180 – 230
II/35. = CIL III 10507.	M. Aurelius Clemens	centurio	183 – 185
II/36. = AE 1981, 158.	M. Aurelius Claudianus	centurio	2. század vége, 3. század eleje
II/37. = CIL III 3571.	Q. Vatinius Adiutor	centurio	193 – 217
II/38. = CIL III 3572.	T. Iulius Fortunatus	centurio	201 – 250
II/39. = II/43. = RIU 1523b.	T. Pompulenus Iunius	centurio	201 – 300
II/40. = RIU 1355.	Septimius Messorinus	centurio ordinarius	201 – 300
II/41. = RIU 1337.	Aurelius Victorinus	centurio	209 – 211
II/42. = CIL III 3515.	Claudius Claudianus	centurio	230

II/43. = AE 1965, 223.	P. Aelius Proculus	exercitator equitum	247
II/44. = TitAq 686.	Pompulenus Iunius	centurio	253 – 300
II/45. = CIL III 10060.	Aurelius Maximus	centurio	284 – 305
II/46. = CIL III 3478.	Cornelius Paullus	primus pilus	2. század vége, 3. század eleje
II/47. = CIL III 3464.	C. Clodius Saturninus	primus pilus	201 – 250
II/48. = AE 1952, 2.	Aurelius Piso	primus pilus	235
II/49. = AE 2003, 1431.	Aelius Publianus	primus pilus	218 – 250

A LEGIO VI VICTRIX ISMERT CENTURIÓI			
Felirat	Név	Rendfokozat a feliraton	Datálás
VI/1. = AE 1952, 123.	Publius Sextius	centurio	1-71.
VI/2. = CIL III 2035.	M. Iulius Paternus	centurio	51-150.
VI/3. = VI/4. = CIL XIII 7696., CIL XIII 7695.	C./G. Terentius Bassus	centurio	70-122.
VI/5. = CIL V 6881.	L. Paccius Nonianus	centurio	71-130.
VI/6. = CIL VII 211.	L. Senecianus Martius	centurio	80-300.
VI/7. = CIL VII 483.	P. Ae[---]lus	centurio	85-300.
VI/8. = AE 1971, 223.	Covinus	centurio	85/86-300.
VI/9. = CIL XIII 8174.	A. Titius Severus	centurio	89-122.
VI/10. = VI/11. = VI/12. = CIL XIII 7697., CIL XIII 7716., CIL XIII 7715.	M. Iulius Cossutius	centurio	101-102./ 101-104.

VI/13. = VI/14. = AE 1930, 109., AE 1903, 77.	L. Servaeus Sabinus	centurio	101-200k.
VI/15. = CIL VII 308.	Vitellius Atticianus	centurio	101-300.
VI/16. = VI/17. = CIL VII 40., CIL VII 41.	M. Aufidius Maximus	centurio	122.
VI/18. = CIL VII 740.	Aurelius Casitto	centurio	122-200.
VI/19. = AE 1964, 170.	Sammius Victor	centurio	122-300.
VI/20. = CIL VII 702.	G. Iulius Raeticus	centurio	122-300.
VI/21. = AE 1964, 175.	Flavius Verecundus	centurio	142-161.
VI/22. = AE 1987, 744.	Severus	centurio	151-200.
VI/23. = CIL VII 292.	Aelius Surinus	centurio	201-230.
VI/24. = AE 1969/1970, 157.	Aurelius Cupitus	centurio	201-230.
VI/25. = RIB 3273.	Paternus	centurio	201-300.
VI/26. = VI/27. = AE 1976, 571., AE 1933, 247.	T. Aurelius Emeritus	centurio	222-235.
			222-250.
VI/28. = CIL 218.	Aelius Antoninus	centurio	241.aug.31.

### A feliratkatalógusok rövidítése

AE	<i>L'année épigraphique</i> (1889-2015)
CIL	<i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> (1863-)
RIB	<i>Roman Inscriptions of Britain.</i> (1965-2006)
RIU	<i>Die Römischen Inschriften Ungarns.</i> 1-6. (1972 – 2001)
TitAq	<i>Tituli Aquincenses.</i> I-IV. (2009-2020)